

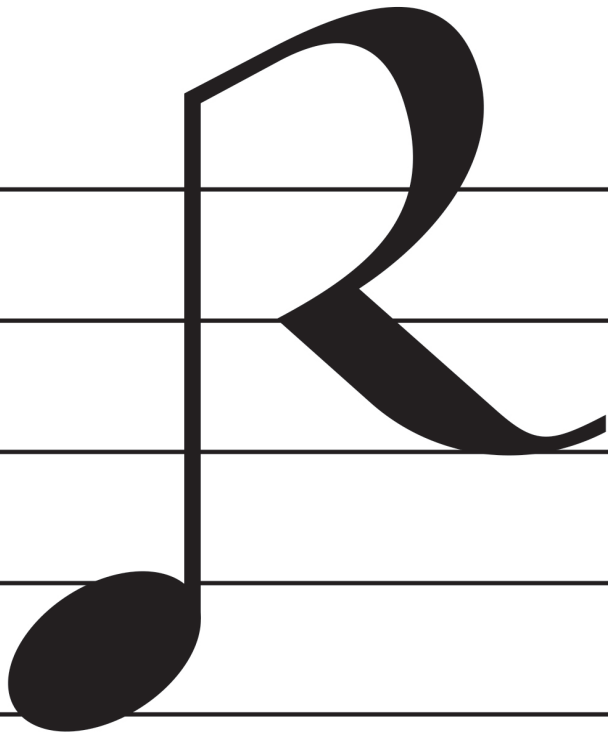
Pòrtic

Enric Marín

Joan M. Tresserras

**Obertura
republicana**

Catalunya, després del nacionalisme



Enric Marín
Joan M. Tresserras

Obertura republicana

Catalunya, després del nacionalisme



Primera edició: gener del 2019

© Joan Manuel Tresserras i Enric Marín, 2019

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions SLU, Pòrtic

Av. Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

www.portic.cat

ISBN: 978-84-9809-432-9

Dipòsit legal: B. 29.827-2018

Fotocomposició: gama, sl

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

TAULA

Presentació	15
-------------	----

PRIMERA PART

ELS FETS D'OCTUBRE, SIGNIFICACIÓ I ORIGEN

1. La revolta democràtica de setembre i octubre del 2017	25
Estiu	25
Tardor	28
Hivern	35
2. El règim del 78 i el pujolisme. El catalanisme alluvial i els fonaments d'una nova hegemonia social	43
Una transició democràtica amb cartes marcades	43
L'operació Tarradellas i el mapa polític català	50
Pujol al timó	52
3. El nacionalisme d'estat espanyol i el cop del 2006-2010. «Por el imperio hacia Dios o por Dios hacia el imperio»	69
El llegat socialista	69
La construcció d'una nova hegemonia nacionalista a Espanya	73
El doble fracàs de Zapatero: Estatut i crisi	80

4. La renovació del pensament independentista (1990-2010): del resistencialisme minoritari a la voluntat d'hegemonia	89
La doble hegemonia	89
Continuïtats i referents	90
Qüestió nacional i emancipació social	96
El punt d'inflexió del 1987	100
ERC i l'independentisme tranquil	106
Carod, el gir discursiu i la possibilitat d'un independentisme de masses	109
5. Múltiples crisis i canvi d'època	117
Èpoques de canvi i canvi d'època	117
La revolta catalana en una cruïlla de crisis	123
El sistema mediàtic espanyol i la qüestió catalana	129

SEGONA PART

GEOGRAFIA, HISTÒRIA, MUNDIALITZACIÓ,
NACIÓ, ESTAT I REPÚBLICA

6. La geografia és tossuda... i la demografia també	141
La vida de les nacions	141
Un país mediterrani	145
Un país mestís	149
7. Una nació sense estat	161
Una «pàtria dissortada»... o no tant	161
Decadència? Quina decadència?	168
L'estat contra la nació i la nació contra l'estat	181
8. El noucentisme i les seves reverberacions.	
El projecte polític d'una Catalunya burgesa	191
Convertir Catalunya en un país modern	191
La dissolució de la vella classe dirigent i la seva subordinació a l'estat	200

TAULA

9.	Identitats, nació, estat i mundialització	211
	Identitats que maten i nacionalisme	211
	Nacionalismes d'estat	215
	Globalització i crisi de l'estat nació	223
	La UE com a problema i com a horitzó.	
	La caducitat del nacionalisme	229
10.	De l'estat nació espanyol a la ciutat estat republicana	235
	Catalunya, Espanya i Europa: gestionar les interdependències	235
	Insurreccions, revoltes i revolucions	243
	L'actualitat del pensament d'esquerres	249
	La ciutat estat republicana com a espai d'aprofundiment democràtic	253

TERCERA PART

LA REPÚBLICA CATALANA COM A PROJECTE
D'APROFUNDIMENT DEMOCRÀTIC

11.	Partir de la cultura per impulsar la radicalitat democràtica	259
	La centralitat de la funció social de la cultura	259
	Cultura i poder	265
	Ecosistema de reproducció o ecosistema de transformació	268
12.	Quin model cultural?	279
	Canvi de paradigma: gestionar la complexitat	279
	Quines llengües per a quina cultura?	282
	Crítica i actualització renovada de la tradició cultural catalana	286
	El punt de partida cultural: realitats i tendències	288
	Línies generals per a les polítiques culturals republicanes	292

13. Quin model social i econòmic?	305
Un punt de partida ambivalent	305
Finançament autonòmic, infraestructures i regulació estatal	307
Mirant al nord	316
Qualitat democràtica, eficiència econòmica i benestar social	322
Cap a la «societat de l'aprenentatge»	324
Per un nou contracte social	329
14. Quina mena de República?	331
Democràcia versus plutocràcia	331
La república com a instrument de transformació social	336
El republicanisme com a tradició abocada al canvi i aglutinador d'expectatives	343
La via republicana i el subjecte polític català	347
La modernitat del projecte republicà: la ciutat república com a model postnacionalista	351
15. Catalunya, Països Catalans, Europa, món	357
Països Catalans: estat nació o nació d'estats?	357
Barcelona, Catalunya, Espanya i Europa	363
La ciutat estat república i el món	370
Aixecar la mirada per fitar l'esdevenidor	378

LA REVOLTA DEMOCRÀTICA
DE SETEMBRE I OCTUBRE DEL 2017

Qui roba la llibertat a un altre esdevé presoner del
seu propi odi.

NELSON MANDELA

ESTIU

L'octubre català del 2017 marca un abans i un després històric en la relació entre Catalunya i Espanya. Un punt sense retorn. Va posar en evidència, de manera descarnada, el sever deteriorament dels fonaments del règim del 78, però també l'última frontera de l'estratègia independentista que havia anant prenent forma des del 2012. El referèndum d'autodeterminació de l'1 d'octubre va ser l'acte de desobediència democràtica pacífica més massiu dels que s'han produït a Europa des de la fi de la Segona Guerra Mundial. Un fet insòlit. Tan insòlit com l'espectacle de la repressió dels cossos de seguretat de l'Estat actuant amb matussera i incomprendible violència sobre una població indefensa que intentava expressar-se votant. La magistral crònica periodística d'Antoni Puigverd¹ narrant els fets esdevinguts aquella jornada a Girona va expressar amb precisió notarial i força evocadora la inten-

1. Antoni Puigverd, «Encara em tremolen les cames», *La Vanguardia*, 2-10-2017.

sitat i el dramatisme d'aquells moments. Les imatges captades per mitjans d'arreu van fer la volta al món i ja formen part de la memòria col·lectiva catalana i de l'imaginari global. Però per entendre l'acció brutal de l'Estat l'1 d'octubre del 2017, cal remuntar-se al 17 d'agost i el 20 de setembre del mateix any.

Visualment, l'1 d'octubre fixa el moment àlgid del conflicte entre els poders d'estat espanyols i la societat catalana, però l'excepcionalitat històrica viscuda el segon semestre del 2017 a Catalunya ja s'havia fet evident el 17 d'agost. Aquella jornada Barcelona mostrava l'aspecte de qualsevol dia d'estiu. Un dia calorós en què els turistes de procedència més diversa omplien carrers i passejaven per la ciutat. I fou el carrer més cosmopolita i emblemàtic de tots l'objectiu finalment escollit pels terroristes gihadistes. Hores més tard de l'atemptat a la Rambla, l'escenari del terror es desplaçaria a Cambrils. Sense haver superat la commoció inicial, i encara sense assimilar les imatges dantesques que tot acte terrorista es proposa generar, dos fets altament positius van sorprendre l'opinió pública local i internacional: la ràpida i eficaç acció de la policia catalana i la resposta cívica, tolerant i respectuosa dels dirigents polítics i la societat civil. Imatges, moltes imatges, però sobretot la de l'abraçada de l'imam de Rubí i el pare d'una víctima de l'atac gihadista. *The New Yorker*² destacava en el seu editorial el contrast entre el discurs xenòfob de Donald Trump i el posicionament institucional conciliador del president de Catalunya, Carles Puigdemont. L'any 2001, l'expresident Bill Clinton havia pronunciat a Barcelona una conferència sobre globalització i canvi social. En aquell acte, Clinton va sor-

2. Jon Lee Anderson, *Barcelona Tourists Become Terrorism's Latest Victims*, *The New Yorker*, 17 d'agost del 2017 (<https://www.newyorker.com/news/news-desk/barcelona-tourists-become-terrorisms-latest-victims/amp>).

prendre l'audiència amb un vaticini molt contundent: «*The future will be Catalan or Taliban*». Setze anys més tard, aquella sentència adquiria una significació renovada.

L'extraordinària professionalitat que van demostrar els Mossos d'Esquadra com a policia democràtica i integral va contrastar amb el maldestre procedir de Juan Ignacio Zoido, ministre espanyol de l'Interior, que buscava una aparença de control de la situació tot menystenint el control efectiu de la policia catalana sobre el terreny. La impressió a Madrid i a Barcelona va ser la mateixa: davant d'un atac del terrorisme global —una de les pitjors crisis que pot viure una societat—, l'autogovern català havia estat plenament eficient i autosuficient. Aquells dramàtics dies l'Estat no havia tingut presència real a Catalunya; l'actuació del govern central i dels cossos de seguretat estatals havia estat sobrevinguda i perfectament supèrflua. Però si a Catalunya aquest fet va ser viscut positivament com un símptoma inequívoc de maduresa cívica i política, a Madrid va encendre totes les alarmes. Totes. Es va passar d'especular de manera oportunista amb el fet que la crisi provocada per l'atac terrorista «desinflaria el globus sobiranista», a viure com un malson la irrellevància de les policies espanyoles a Catalunya. La resposta no es va fer esperar gens, el nacionalisme polític i mediàtic espanyol és molt previsible. De manera que, sense donar temps a la societat catalana per superar el dol, va començar una campanya sistemàtica de descrèdit dels Mossos d'Esquadra. Una campanya en la qual no va faltar res. Des de la filtració periodística d'informes apòcrifs dels serveis de seguretat nord-americans fins a l'acusació de participar en una trama colpista. Fins a aquelles jornades, el nacionalisme espanyol hegemònic havia viscut de manera obsessiva l'existència de l'escola en català i de la radiotelevisió pública catalana (CCMA). Ara s'afegia una nova obsessió al ventall: la policia

i, per extensió, la mateixa existència d'una administració pròpia. La irritació que aquesta nova obsessió va fer aflorar ja podia fer pensar que la represàlia seria implacable. El càstig exemplar que volien infligir al conseller Joaquim Forn i al major dels Mossos Josep Lluís Trapero es va començar a prefigurar aquells dies. De manera semblant, el bel·ligerant discurs del rei Felip VI el 3 d'octubre també va respondre, en part, a les protestes que van acompanyar la presència del monarca en la multitudinària manifestació contra el terrorisme del 27 d'agost a Barcelona. El lema d'aquella manifestació era ben explícit: «No tinc por». Aquella afirmació tenia una doble lectura que es podia resumir en un sol concepte: volem viure en llibertat. Però aquell dia de finals d'agost també es va fer perfectament visible el profund divorci emocional i polític entre la monarquia espanyola i la societat catalana.

TARDOR

Un mes més tard es van produir dos fets que donarien pistes definitives sobre la duresa repressiva de la resposta de l'Estat a la reivindicació sobiranista catalana. L'arribada de milers de policies espanyols, amb la intenció anunciada d'impedir la celebració del referèndum d'autodeterminació previst per a l'1 d'octubre, gairebé va coincidir en el temps amb la detenció dels alts càrrecs de la conselleria d'Economia de la Generalitat, als quals es van atribuir els preparatius del referèndum. Allotjats en vaixells improvisats com a hotels, el malnom popular que van rebre els policies espanyols que havien d'obstruir i impedir el referèndum —el de *piolins*— tenia regust irònic, però de seguida va quedar clar que el seu encàrrec no era de programació televisiva infantil. De fet, els càntics patriòtics de l'«*A por ellos*» amb els quals la policia

espanyola era entusiàsticament corejada quan sortia d'algunes casernes en direcció a Catalunya ja eren tota una premonició. I, per si la voluntat política no era prou clara, els escorcolls duts a terme en les dependències de la conselleria d'Economia i el tracte rebut pels detinguts també van tenir un alt contingut simbòlic: el govern de Catalunya rebia un tracte que no seria admissible ni per al delinqüent més perillós. El tracte humiliant marcava una tònica que culminaria amb la degradant conducció de les autoritats polítiques catalanes a les presons de Madrid setmanes més tard. Menys sorprenent, però igualment significatiu, va ser veure com la metodologia dels escorcolls dels cossos de seguretat espanyols mostrava amb tota evidència que els polítics catalans havien estat sistemàticament vigilats i espiats. La conclusió de tot plegat era òbvia: a manca de resposta política, feia molt de temps que la teoria del cop d'estat procurava legitimar l'acció autoritària de l'Estat. La resposta ciutadana va ser immediata. La notícia que la policia espanyola havia practicat detencions d'alts càrrecs de la Generalitat i que estava escorcollant les dependències de la conselleria dirigida per Oriol Junqueras, vicepresident del govern català, va provocar una concentració espontània, massiva i pacífica, que va omplir la rambla de Catalunya i els carrers adjacents. Aquesta reacció ciutadana va ser molt rellevant. Va mostrar una capacitat d'iniciativa i d'autoorganització popular extraordinàries. L'escenari previ a l'1 d'octubre anava prenent forma. D'una banda, un potentíssim moviment cívic i polític disposat a plantar cara a l'Estat per exercir la llibertat d'expressió fins a les darreres conseqüències. Un moviment que ja feia temps que havia tastat la dolçor de l'apoderament popular. De l'altra, amb expressió irritada i desafiadora, un Estat disposat a tot, literalment a tot, per tal d'evitar un ridícul més gran que el del 9 de novembre del 2014. Els líders socials Jordi Cuixart

i Jordi Sànchez van garantir l'expressió pacífica de la protesta i la seva autodissolució ordenada. Un fet que, de manera absolutament incomprensible, tergiversant completament el que havia passat davant de tota mena de testimonis, va servir de base argumental perquè el 16 d'octubre la jutgessa de l'Audiència Nacional Carmen Lamela ordenés presó incondicional sota les greus acusacions de rebellió i sedició.

Però l'acceleració del temps polític no s'aturava. Mentre continuaven els escorcolls, entre el 20 i el 30 de setembre els portaveus del govern espanyol no es van cansar de repetir que no hi hauria referèndum, que s'havia desballestat la logística electoral sense contemplacions. I es va organitzar un dispositiu policial desproporcionat coordinat per les autoritats centrals, amb la participació incòmoda de la policia catalana. El parany era obvi. Si els mossos es mostraven passius en la feina d'impedir la votació, els seus responsables serien acusats de «còmplices de rebellió». Si mostraven la mateixa determinació repressiva que els cossos de seguretat de l'Estat, s'obriria una fractura o un distanciament emocional entre la societat catalana i la seva policia. Arribat el dia, però, res va passar com havia previst el govern espanyol. Les policies es van veure sorpreses per una capacitat d'autoorganització cívica excepcional. Evitant les interferències de l'Estat, el govern català havia delegat bona part de la logística en el mateix moviment popular. I el dia assenyalat hi havia urnes, paperetes, cens i presidències de taules. Un dispositiu electoral perfectament organitzat que els ciutadans van defensar dormint als col·legis electorals per protegir els espais i, a partir d'un cert moment, les urnes. La reacció repressiva de les policies espanyoles va ser inversemblantment dura i acarnissada. Un espectacle impropï d'un estat de la Unió Europea. Vergonyant. Tant que, passades les primeres hores, les autoritats espanyoles van haver d'aixecar el peu de l'accelerador

del dispositiu policial. El mal ja estava fet, doblement. S'havia trencat qualsevol aparença de «normalitat» en la celebració del referèndum, però al preu de comprometre el prestigi de la monarquia constitucional espanyola fins a límits inimaginables fins feia ben poc. Només faltava el discurs del 3 d'octubre, en el qual el monarca prenia partit en el conflicte intentant legitimar l'abús de poder del govern central. Un discurs de contingut mil·limètricament calculat, en el qual es va evitar qualsevol indici de respecte o d'empatia amb la població civil, que havia estat objecte d'una violència policial incomprensible i injustificable.

Aquest llibre no pretén fer la crònica detallada dels fets d'octubre del 2017. No inclou, per exemple, una anàlisi valorativa dels errors de plantejament que l'independentisme va cometre en les sessions parlamentàries del 6 i, sobretot, del 7 de setembre. El que ens interessa és assajar una interpretació política general. Si ens hem entretingut a repassar alguns aspectes de la seqüència que va del 17-A al 1-O és perquè creiem que és rellevant per enfocar bé l'anàlisi d'uns fets d'una transcendència històrica singular. Fets sobre els quals el periodisme ja quasi ha esgotat la narració, però sobre els quals la història encara ha de guanyar perspectiva temporal per proporcionar una interpretació sòlidament documentada i contrastada. Tornem, però, a la intervenció del rei.

El discurs televisat del rei Felip VI va culminar una jornada en què el moviment sobiranista va parilitzar el país en protesta per l'actuació policial i en defensa dels resultats del referèndum realitzat dos dies abans. En part, per això mateix el discurs va tenir un valor polític i simbòlic excepcional. Va buscar conscientment el paral·lelisme històric amb el discurs del seu pare amb motiu del cop d'estat del 23 de febrer del 1981. Sobre l'actuació de Joan Carles I en la preparació i desenvolupament del cop d'estat frustrat del 1981 sí que hi ha prou pers-

pectiva històrica per saber que la realitat dista molt de la interpretació hagiogràfica que es va construir amb urgència. Però, fidel a aquesta interpretació hagiogràfica que presenta el seu pare com un heroic defensor dels valors democràtics, Felip VI va creure que havia arribat el moment de legitimar la monarquia constitucional intervenint en l'escenari polític de manera determinant. I ho va fer, però assumint de bon grat les tesis del Partit Popular (PP), de Ciudadanos (Cs) i de la dreta judicial i mediàtica. D'acord amb aquesta visió delirant, ara els colpistes no eren un grup de militars conspiradors armats fins a les orelles i avalats per una part de la classe política. No, ara els suposats colpistes eren el govern català i tot el moviment social sobiranista. L'intent d'exercir pacíficament el dret a l'autodeterminació era presentat com un cop de força violent contra la democràcia... Els efectes del discurs del cap d'estat van ser immediats i aclaparadors. Va donar la màxima cobertura institucional a l'«A por ellos», va cridar a files tot el bloc dinàstic reduint al mínim el marge crític del PSOE, i va obrir del tot l'escenari per a l'aplicació dura de la suspensió de la ja migrada autonomia catalana amb l'aplicació de l'inconcret article 155 de la Constitució Espanyola (CE). El 3 d'octubre a la nit ningú podia ignorar que els poders d'estat estaven disposats a tot per tal d'aturar la revolta catalana. A tot. Els mateixos activistes de l'extrema dreta a Catalunya van entendre que, des d'aquell moment, gaudien de *barra lliure*, d'una renovada impunitat. I, en la millor tradició espanyola, tot era fet amb l'aval del monarca.

Arribats en aquest punt, la situació dels líders polítics independentistes va entrar en una espiral difícilment gestionable, fortament condicionada per unes emocions i unes dinàmiques que semblaven haver escapat de control. Per una banda, l'1 d'octubre havia estat un excepcional exercici d'autoorganització popular i de massiva resistència passiva. Un

èxit rotund difícil de preveure en tota la seva dimensió i encara més difícil de metabolitzar políticament. Una bona part del moviment independentista creia que, sense cap dilació, calia aplicar el mandat democràtic derivat del resultat. Però, al mateix temps, els dirigents tenien constància que la determinació repressiva de l'Estat era total, i que no hi havia la més mínima possibilitat d'obrir escenaris concrets i tangibles de negociació. I a mesura que passaven els dies s'acumulaven els indicis que feien preveure que no hi hauria una veritable mediació. Tampoc, evidentment, reconeixements internacionals. Com encertadament ha apuntat Jordi Muñoz,³ en el procés que va conduir al referèndum hi va haver una unitat tàctica que es va anar desfent a partir del 3 d'octubre. Bàsicament, perquè al darrere de l'acció política que va fer possible l'1 d'octubre hi havia tres hipòtesis: la de la negociació (forçar l'Estat a negociar amb l'ajut d'alguna mediació internacional), la de la insurrecció (trencar amb l'Estat mitjançant el desbordament de les lluites populars) i la majoritària, la de la desconexió entesa com una secessió unilateral pulcra i endreçada que l'Estat no podria impedir. Avui és evident que cap de les tres no podia funcionar, però ja en aquells dies, amb la informació que en aquell moment tenien els dirigents independentistes, es podia entreveure sense gaires dificultats la inviabilitat de totes tres. Per això, es van multiplicar els dubtes i les tensions fins a arribar al desenllaç del 27 d'octubre: una proclamació retòrica de la República de valor estrictament simbòlic, després d'haver explorat la possibilitat de convocar eleccions. Amb més distància, podem imaginar sense gaire marge de dubte que, si el govern central hagués optat per aturar el joc i no moure peça durant uns dies, el govern català no hauria pogut materialitzar de ma-

3. Jordi Muñoz, «Les tres hipòtesis d'octubre», *Ara*, 13-7-2018.

nera efectiva la proclamació de la nova República. No tant per l'existència o no d'estructures d'estat com per la impossibilitat de garantir un control efectiu del territori i, sobretot, per la manca d'aliances i reconeixements internacionals. Cap nou estat no ho és sense disposar del control del territori i de reconeixements internacionals.

Com era previsible, el govern central, enmig d'una gran celebració política i mediàtica, va optar per la resposta més dura possible. Resultat: empresonaments o exili i suspensió de l'autonomia per l'aplicació immediata de l'article 155. El mateix 27 d'octubre, després de sis hores de discussió, el Senat espanyol va aprovar l'aplicació de l'esmentat article 155 de la Constitució espanyola. Com ha recordat John Carlin, l'aplicació de l'article 155 va ser celebrada pel nacionalisme espanyol «com si el Real Madrid hagués marcat el gol de la victòria a la final de la Champions».⁴ Ni més, ni menys.

Hem dit la resposta més dura possible, no la més dura imaginable. És cert que el nacionalisme més dogmàtic, el representat per Albert Rivera, José María Aznar o l'extrema dreta menys postmoderna, apostava per una suspensió indefinida de l'autogovern que inclogués els mitjans públics. Una solució de l'estil Miguel Primo de Rivera, però focalitzada a Catalunya. Un càstig exemplar. Una victòria total. La solució definitiva... Però la literalitat d'aquest somni humit xocava amb els límits de la realitat política controlable. Ni Pedro Sánchez ni la Unió Europea es trobaven còmodes amb aquest escenari, que no era propi ni d'una «democràcia il·liberal». El mateix Mariano Rajoy, més pragmàticament connectat a la realitat que José María Aznar o Albert Rivera, necessitava tornar com més aviat millor a una normalitat aparent, encara que només fos per poder aprovar els pressupostos ge-

4. Entrevista a John Carlin, Nació Digital, 8-7-2018.

nerals de l'Estat i guanyar temps amb la idea d'esgotar la legislatura. El resultat va ser una aplicació dura, però sense incloure el control directe dels mitjans públics de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, i la convocatòria express d'eleccions al Parlament de Catalunya. Objectivament, un desastre. Un desastre viscut, en diferent grau, com un mal menor pel govern espanyol, el PSOE i el directori europeu. Pel que fa a les autoritats europees, per més criticable que fos la seva aparent inhibició, cal reconèixer que sense la pertinència del Regne d'Espanya a la Unió Europea les coses —la violenta repressió i la intervenció política de l'autogovern— encara podrien haver anat pitjor. Molt pitjor, de fet.

Els esdeveniments es van succeir a velocitat de vertigen. El 2 de novembre l'Audiència Nacional espanyola va ordenar la presó sense fiança per a vuit consellers del govern català que havien estat cridats a declarar per les acusacions de rebellió, sedició i malversació. El conseller Santi Vila va obtenir la llibertat de manera immediata previ pagament d'una fiança de 50.000 euros. Altres membres del govern, amb el president Puigdemont al capdavant, ja havien optat per l'exili a Brussel·les. Setmanes més tard, alguns dels consellers van obtenir transitòriament la llibertat provisional, però la presidenta del Parlament, Carme Forcadell, acabaria en la mateixa situació de privació de llibertat.

HIVERN

El decret governamental que plasmava l'aplicació de l'article 155 va establir la convocatòria electoral per al 21 de desembre. Es tractava de convocar unes eleccions en les pitjors condicions imaginables per al bloc independentista, amb la pràctica totalitat dels seus líders empresonats o a l'exili, una

mobilització dels partits dinàstics i unionistes excepcional i un acompanyament mediàtic extraordinari. El paper de les televisions d'àmbit estatal va ser molt rellevant, en aquelles eleccions i al llarg de tot el procés. Però ja tindrem l'oportunitat de considerar més detalladament aquest aspecte. El cas és que l'escenari era extraordinàriament advers tant per a les forces republicanes independentistes (ERC, PDeCAT, CUP), com per als sobiranistes no independentistes d'En Comú Podem (ECP). En el cas dels primers, perquè calia decidir si tenia sentit concórrer a unes eleccions convocades en aquell context i d'aquella manera tan irregular. Significava legitimar el 155? Per altra banda, era com participar en una cursa de velocitat amb un braç lligat al cos, però no concórrer a aquelles eleccions era entregar les institucions als avaladors de la repressió. En el cas d'ECP, la incomoditat tenia a veure amb la polarització entre independentisme i unionisme, que, atesa la seva característica indefinició sobre la matèria, desdibuixava el perfil electoral propi. Malgrat els discursos «legitimistes» més abrindats, amb bon criteri polític tothom va acceptar el repte de participar-hi. I el fet és que tant el to d'aquella campanya com els resultats sorprenents han marcat els escenaris posteriors. El fet més singular d'aquella campanya va ser el ràpid moviment tàctic de Puigdemont i el seu nucli més afí forçant el PDeCAT a diluir-se en una marca electoral nova que es presentava com a transversal i farcida d'independents, amb el nom de Junts per Catalunya (JxC). La manca de concreció programàtica fou substituïda per un plantejament «cesarista» i una promesa contundent de Carles Puigdemont: «Si em voteu, torno a Catalunya per ser investit com a president legítim que soc». Es tractava, evidentment, d'una promesa electoral irreal, impracticable. Cert. Però va ser molt efectiva. Sobretot perquè va connectar amb els sentiments d'una part important de l'electorat indepen-

dentista, que va trobar que votar el president il·legítimament destituït era el millor símbol de protesta. La millor manera de respondre a la repressió. La CUP encara va accentuar més el discurs legitimista. En la visió dels seus dirigents, el mandat democràtic era inapel·lable. L'únic que calia era «implementar-lo» amb determinació desobeint l'Estat tantes vegades com calgués. Finalment, els dirigents d'ERC, després d'analitzar tot el que havia passat de setembre a novembre, van dissenyar una campanya més ajustada a la relació real de forces entre l'Estat i el moviment independentista. Una campanya que també tenia en compte la necessitat estratègica de no tibar de manera imprudent les costures de la societat catalana i afavorir la política de polarització i enfrontament civil programàticament perseguida per l'unionisme més dur.

L'èxit de Rajoy i els poders d'estat passava per derrotar electoralment el republicanisme català i garantir una Generalitat que retornés a unes polítiques d'autonomisme formal de baixa intensitat. Però tot i una participació rècord que va fregar el 80%, i contra tot pronòstic inicial, les forces independentistes van renovar la majoria absoluta. És cert que, tampoc aquesta vegada, no es va arribar al 50% de vot declaradament independentista, però mai abans tants electors havien votat per candidatures favorables a la independència. I cal considerar també que, com a les eleccions del 2015, atribuir la totalitat dels votants d'ECP al bloc unionista és molt poc realista. Tan poc realista com fer el contrari. La segona sorpresa va ser que, dins el bloc independentista, JxC es va imposar per un estretíssim marge de vots a ERC, i que la CUP va perdre més de la meitat de la seva representació. En el bloc unionista, el PP va esdevenir un partit marginal i Cs va concentrar el vot conservador i espanyolista, i es va convertir en el primer grup del Parlament. Aquests resultats van tenir unes conseqüències clares i de llarg recorregut en la política catalana i espanyola:

1. En primer lloc, van significar un fracàs rotund de Rajoy. Ni ell ni el seu govern ja no es refarien, i tot i aprovar agònicament els pressupostos generals de l'Estat, acabarien sent expulsats del govern en la primera moció de censura culminada amb èxit des de l'aprovació de la Constitució el 1978. Rajoy havia arribat al poder fent populisme anticatalanista de manual. Un clàssic en la política espanyola. També el practiquen i l'han practicat, de manera aplicada, alguns barons territorials socialistes. Amb el pas dels anys, però, potser va anar entenent que la política espanyola esdevé un infern quan es governa sistemàticament contra Catalunya. Massa tard, en qualsevol cas.
2. En segon lloc, van obrir un nou temps polític. L'Estat no havia guanyat per golejada com alguns líders polítics i referents mediàtics havien imaginat. Ni per golejada, ni per la mínima. En termes futbolístics, el resultat era un empat. En analogia d'escacs, taules. S'imposava aixecar una mica el peu de l'accelerador i entendre, a banda i banda, que el conflicte és crònic, estructural. De manera que la seva gestió i eventual solució s'allargaran en el temps molt més del que uns i altres havien suposat.
3. En tercer lloc, van forçar que uns i altres haguessin de revisar els seus diagnòstics i les seves estratègies. Tot, però, enmig de tremendes dificultats. En el camp de la política espanyola, el moviment reeixit de la moció de censura promoguda per Pedro Sánchez va aprofundir la crisi del PP i ha fet més dura la competició amb Cs per l'electorat més conservador i catalanofòbic. En aquestes condicions, els necessaris consensos transversals per fer les reformes polítiques i constitucionals que possibilitin una sortida negociada al conflicte

semblen remotíssims o directament impossibles. En el cas de la política catalana, perquè la recomposició de l'espai del centre i centredreta està molt condicionada a la necessitat del cercle més afí a Puigdemont de mantenir un discurs legitimista que ha forçat l'existència d'un president de la Generalitat «vicari» (substitut accidental del president «legítim»), i que va fer endarrerir mesos l'aixecament de la suspensió de l'autogovern. Com va apuntar encertadament Francesc-Marc Álvaro, «la refundació de l'espai postconvergent s'impulsa sense reescriure la narrativa oficial del procés».⁵ Aquest discurs legitimista també ha servit per tibar la relació entre ERC i JxC, les dues forces parlamentàries independentistes majoritàries, i ha facilitat el discurs identitari de Cs i el PP. Finalment, l'imaginari legitimista també dificulta el diàleg amb l'espai dels comuns i el PSC. Un diàleg necessari per trencar la representació de dos blocs enfrontats per raons bàsicament identitàries.

4. Hi ha un quart factor que no té relació directa amb els resultats del 21-D, però que ha acabat convergint-hi per esdevenir un dels vectors centrals de la situació política posterior. Ens referim a la judicialització del conflicte promoguda pel govern del PP. Els mateixos dictàmens i informes de la UE assenyalen les mancances quant a independència del poder judicial a Espanya. Però no calen gaires informes. Al Regne d'Espanya, les promiscuïtats entre el poder executiu, el poder judicial i el mateix sistema mediàtic són evidents per a qualsevol observador objectiu. Això no vol dir, però,

5. Francesc-Marc Álvaro, «Poc espai per a tants espais», *La Vanguardia*, 19-7-2018.

que el poder judicial no gaudeixi d'una autonomia imperfecta o limitada. Quan, amb la miopia pròpia d'uns funcionaris de la política, Rajoy i Sáenz de Santamaría van delegar la gestió política de la crisi a l'acció repressiva del sistema judicial, van desarmar el poder executiu tot renunciant al control del tempo polític. Un cop posada en marxa la maquinària judicial, aquesta és prou autònoma per allargar el disbarat de la judicialització de la política molt més enllà de qualsevol càlcul polític assenyat. El cop de gràcia va ser la internacionalització judicial del contenciós, una internacionalització que va pujar d'intensitat quan el govern espanyol va decidir, de manera calculada i premeditada, exportar la judicialització a la República Federal Alemanya. Error colossal! El descentralitzat, sòlid i garantista sistema judicial germànic va despullar el jutge del Tribunal Suprem Pablo Llarena, tot desmuntant amb rigor calvinista les seves delirants fantasies processals. Un ridícul internacional sense paliatius. Però, en paral·lel, l'estada de Puigdemont a Alemanya també va acabar de desmuntar la fantasia naïf de la independència unilateral exprés. Cap interlocutor alemany de Puigdemont l'hauria entès. Va ser la dada definitiva per objectivar la situació. Això no obstant, a efectes de consum intern, el tacticisme legitimista va estirar la il·lusió unilateralista tant de temps com ha estat possible... i una mica més i tot.

Coincidint amb el canvi de mil·lenni, el nacionalisme espanyol va cometre un error d'apreciació gravíssim respecte a Catalunya. Un error que es va arrossegar fins a la tardor del 2017. L'Espanya neocolonial que reconqueria comercialment l'Amèrica Llatina i que pretenia redissenyar el nou ordre

mundial al costat de George Bush i Tony Blair ja podia esborrar l'enutjosa singularitat catalana. Ja res no podia impedir fer de Barcelona la Marsella de Madrid. El nacionalisme d'estat espanyol és molt ideologista; és una de les seves característiques més marcades. Es tracta d'un ideologisme hegemonista que actua de manera obsessivament bipolar respecte de la realitat catalana. Quan se sent eufòricament fort, no aposta per reconèixer l'altre i negociar un projecte comú respectuós amb una realitat lingüística, cultural, política i econòmica diversa. Aposta pel sotmetiment i l'assimilació. I quan no se sent prou fort per imposar un esquema nacional uniforme, es resigna a una fatal «*conllevancia*» orteguiana. Sigui com sigui, Catalunya sempre és «el» problema, i referir-se al «*problema catalán*» quan es parla de Catalunya ja ha esdevingut un lloc comú en la cultura política i periodística espanyola.

Però l'independentisme també va cometre dos greus errors d'apreciació en el tram del procés que va del 2012 al 2017. El primer i més evident, menystenir la fortalesa de l'Estat. I el segon, confondre el tempo polític. Respecte de la primera qüestió, de moment ens limitarem a recordar que, si bé és cert que, coincidint amb la crisi econòmica, el règim del 78 ha viscut i viu una mena de crisi sistèmica, això no significa que aquesta crisi hagi provocat una fragilitat tan extrema per no poder donar resposta a un desafiament democràtic com el plantejat pel sobiranisme català. En les circumstàncies de la tardor del 2017, no. La qüestió del tempo polític és una mica més complexa. Com ja hem apuntat en un escrit anterior, «en les files del bloc independentista sembla obrir-se pas el reconeixement que s'han produït greus errors d'apreciació. Errors com ara definir un calendari polític rígid o sobrevalorar la força social acumulada. I, en connexió amb aquests dos fets, confondre la distinció gramsciana entre la lògica de la guerra de posicions i la lògica de la guerra de moviments. Un

error semblant al que van cometre els dirigents de Podemos amb la seva ingènua il·lusió de l'assalt al cel». ⁶ El repte de forçar els poders de l'Estat espanyol a negociar l'aplicació del reconeixement del dret d'autodeterminació de Catalunya requereix una hegemonia ideològica i cultural més sòlida i un suport social més contundent que en els precedents d'Escòcia o el Quebec. El món anglosaxó parteix d'una cultura política més liberal i més oberta al reconeixement de la diversitat. Per sorprenent que pugui semblar, en el cas del Regne d'Espanya, una majoria parlamentària independentista no és percebuda pels poders centrals com una dada que convidi al diàleg i la negociació. Més aviat al contrari: els convida a la negació de la realitat i a la resposta agressiva. Per això mateix, els senyals de la voluntat democràtica de la societat catalana hauran de tenir més continuïtat i ser progressivament més forts, més inequívocs. La negociació que permeti albirar la sortida del conflicte serà multilateral. No hi ha dreceres.

Ara bé, els errors d'apreciació comesos per l'independentisme entre el 2012 i el 2017 no ens han de fer perdre de vista el fet que la imparable emergència del republicanisme català és el resultat d'un procés evolutiu molt llarg. Un procés que ha requerit una profunda renovació teòrica i conceptual. Un procés que ha comportat canvis i transformacions molt rellevants i que ha possibilitat la formació d'un bloc social alternatiu a les elits dirigents tradicionals. Un procés encara incomplet. Un procés en curs que ha desbordat els esquemes autonomistes que durant més d'un quart de segle van gestionar CiU i PSC en un estable repartiment complementari de papers.

6. Enric Marín i Joan Manuel Tresserras, *L'Espill*, núm. 57, segona època, hivern 2018, Universitat de València, pàg. 21.

EL RÈGIM DEL 78 I EL PUJOLISME. EL
CATALANISME AL·LUVIAL I ELS FONAMENTS
D'UNA NOVA HEGEMONIA SOCIAL

La Transició no només es va construir sobre l'oblit, sinó també sobre la memòria. Però la memòria que havia construït el mateix Franquisme.

MARTA ROVIRA MARTÍNEZ

UNA TRANSICIÓ DEMOCRÀTICA
AMB CARTES MARCADES

Dels pactes polítics que van fer possible la Transició espanyola i van originar el règim del 78 se n'han fet tota mena de balanços, inevitablement condicionats pel punt de vista i pel protagonisme que hi va tenir cada part involucrada. El repte del trànsit des del règim dictatorial a un sistema democràtic era realment formidable.

En començar la dècada dels setanta era clar que la cultura i l'estètica quotidianes característiques del franquisme havien perdut qualsevol possibilitat de connectar amb la modernitat europea i amb les aspiracions d'una societat en transformació. Podem pensar que, vista la darrera revifada de l'extrema dreta espanyolista i la deriva del PP i de Cs, l'hegemonia cultural d'aquell franquisme no devia ser tan feble. Cert. És clar que hi ha estructures profundes que no van ser desactivades i que han reaparegut amb extraordinària facilitat, especialment al

voltant dels aparells i els cossos de l'Estat. Però la percepció general, en aquells primers setanta, era que la cultura més explícitament i més visiblement franquista havia anat quedant cada vegada més lluny del carrer i dels horitzons de la gent més jove i il·lustrada. Tot el que concernia l'univers franquista de valors i formes de comportament era fàcilment identificable pel seu caràcter ròneg, caspós, resclosit, i tot i el seu control de pràcticament tots els mecanismes de producció i reproducció cultural, els llenguatges, els discursos i les imatges que projectava el règim apareixien revestits d'una mena d'antigor profunda, manifestament irreparable. El seu descrèdit, intern i extern, era enorme. Ningú amb un mínim de formació o amb una elemental curiositat pel món que batejava més enllà de la «*unidad de destino en lo universal*», podia construir-se una identitat acomodada a l'estil de vida i als paràmetres europeus amb aquella mena de materials i referències.

En algunes zones, i particularment a Catalunya, poca gent gosava defensar la dictadura en públic. Pràcticament ningú volia carregar personalment amb l'estigma o la part del llast que li podia correspondre per les seves complicitats o silencis passats. La desconexió entre el carrer i la cultura oficial era gairebé completa. Fins i tot una part important dels sectors benestants i burgesos que se n'havien beneficiat durant molts anys se'n desmarcaven. Tots els senyals indicaven que aquella etapa s'acabava, que caldria introduir reformes d'una certa profunditat i que ja havia arribat l'hora de fer evidents els canvis de posició de cadascú i els nous arrenclements. Els sectors militants del règim encara s'agafaven a totes les nanses del poder que tenien a l'abast, però fins i tot per als més joves d'entre les seves pròpies files era clar que la correlació de forces anava canviant i que, un cop mort el general, el vell ordre polític seria insostenible. Participar en algun canvi, com més lampedusià millor, seria un requisit de la supervivència.

Després de l'atemptat a Luis Carrero Blanco (20 de desembre de 1973) i amb Franco ja malalt, semblava que la dictadura i els seus hereus i marmessors havien perdut bona part de l'energia, de la iniciativa política i del suport popular. Aviat, però, mort el dictador (20 de novembre de 1975), quedaria clar que el gros del règim procurava encastellar-se i resistir per frenar i gestionar les primeres maniobres de canvi. Les previsions i mesures adoptades per Franco i el seu entorn havien procurat deixar-ho tot «*atado y bien atado*», començant per la reentronització de la monarquia mitjançant un rei específicament educat i preparat per servir la continuïtat i evitar ruptures democràtiques.⁷ Quan es van convocar les primeres eleccions legislatives (15 de juny de 1977), els resultats electorals van mostrar de manera prou eloqüent la capacitat del conservadorisme espanyolista, fortament «vitaminat» durant la dictadura —amb el monopoli educatiu, cultural i comunicatiu—, de penetrar profundament en la mentalitat d'una part de la població espanyola i proporcionar-li els elements constitutius d'una ben arrelada consciència nacional. Més encara, amb el pas dels anys i les persistents dificultats de renovació de l'heretada concepció nuclear d'Espanya i del seu estat, acabaríem assistint als constants tics franquistes en les formacions de dretes i també en algunes que es proclamen d'esquerres. Fins avui.

A tot l'Estat, l'oposició política al franquisme s'havia enfortit en els últims anys de vida del dictador, especialment a les principals àrees urbanes i nuclis industrials. Però tot i els

7. En una entrevista recollida en un documental emès per la televisió francesa TF3 i coproduït per TVE (febrer del 2016), el rei Joan Carles I va explicar que la darrera voluntat que li va expressar un Franco ja molt malalt va ser que garantís la unitat d'Espanya. La frase exacta fou: «*Franco me cogió la mano y me pidió que preservara la unidad de España*».

esforços de coordinació, en el moment de sortir de la clandestinitat i preparar l'adaptació a una nova legalitat que s'intuïa imminent, aquella oposició apareixia dispersa i, amb poques excepcions, disposava d'una base organitzativa precària. A Catalunya les coses no eren gaire millors. Tot i el suport social que eventualment poguessin canalitzar les forces opositores catalanes democràtiques i d'esquerres, la seva capacitat de pressió política i la seva experiència davant d'una situació nova i complexa era limitada. La notable implantació del PSUC i d'organitzacions sindicals com Comissions Obreres, així com la singular capacitat de coordinació i mobilització de l'Assemblea de Catalunya, van fer possibles grans manifestacions, algunes vagues d'envergadura i la gran mobilització de l'11 de setembre de 1977 a favor de l'Estatut. Però, de mica en mica, les negociacions polítiques quedaven circumscrites a l'àmbit de la política «professional».

Es prefigurava la Transició. D'una banda hi havia el sector procedent de la dictadura, majoritàriament vinculat als seus càrrecs de gestió en l'entramat institucional del règim. Coneixien la màquina de l'administració i el seu funcionament burocràtic. Coneixien el medi. Edificis, passadissos, marc legal, personal funcionari i procediments. I no van dubtar que no hi podia haver cap altre punt de partida possible que no fos aquell, el de les rutines que ells ja coneixien. Principi de realitat i principi de continuïtat. No hi hauria trencament. Remor de sabres i amenaça de retorn al passat per assegurar una Transició sense ruptura.⁸ A l'altra banda, amb unes altres maneres i representant uns altres sectors so-

8. La síntesi interpretativa més recent documentada i actualitzada de la Transició democràtica la devem a Marta Rovira Martínez, *La Transició franquista. Un exercici d'apropiació de la història*, Pòrtic, Barcelona, 2014.

cials, hi havia un grapat de dirigents que s'estrenaven en la política formal, alguns dels quals provenien de la clandestinitat. Hi havia advocats i advocades laboralistes, líders sindicals, professionals, mestres, professores i professors universitaris. Amb més experiència —els i les que en tenien alguna— de caràcter assembleari que no pas del funcionament de la maquinària política institucional. Els segons disposaven d'un suport social notable, de conviccions més o menys fermes i d'una certa capacitat de pressió. Però els primers, els formats en el vell poder, tenien un encàrrec clar i van poder condicionar les regles del joc i el calendari.

No hi hauria una veritable «ruptura democràtica». No es passarien comptes pel que havia succeït durant quaranta anys de despotisme repressiu. No hi hauria judicis ni depuracions. S'evitaria fins on fos possible la confrontació violenta, però al preu de transigir amb una mena de blanqueig del vell règim i del seu funcionariat en pes. Aquest «transformisme» dels poders d'estat seria gestionat pels més astuts dels seus joves valedors, com Adolfo Suárez o Rodolfo Martín Villa, així com per algunes velles figures que aspiraven a tenir encara recorregut, representades per Manuel Fraga Iribarne. Seria una Transició calculadament i deliberadament desmemoriada. Seria presentada com si no s'haguessin produït gaires sobresalts, com si el procés hagués estat harmoniós, controlat i consensuat.⁹ Es presentaria com una filigra-

9. Indiscutiblement, aquells anys van estar marcats per la violència. No només pels segrestos i atemptats d'ETA i els GRAPO. També per la recurrent repressió policial (sindicalistes morts a Vitòria...), o pels atemptats de l'extrema dreta (matança d'Atocha, 24 de gener de 1977; bomba a la revista *El Popus...*). I planant sobre el paisatge, la permanent amenaça de l'espasa de Dàmocles del «soroll de sabres». La Transició no es pot entendre sense el xantatge permanent dels aparells del vell Estat.

na política exemplar, una genialitat coral, el resultat d'un generós esforç de reconciliació per totes bandes, excepció feta del terrorisme etarra. Malgrat tot, l'onada d'esperances que buscaven concreció va durar uns quants anys i va proporcionar un capital polític notable a l'impuls modernitzador dels primers deu anys de governs liderats per Felipe González.

Ben aviat, però, va quedar clar que bona part del que era més substancial quedava efectivament «*atado y bien atado*»: la Constitució del 1978 proclamava drets fonamentals, llibertats públiques i separació de poders, però fixava, entre d'altres qüestions, la «unitat indissoluble» de l'estat nació i la imposició de la monarquia. Com recorda Josep Fontana, la signatura de l'exèrcit franquista en el text constitucional de 1978 és ben nítida i visible en la redacció de dos articles fonamentals, el segon i el vuitè, referits a la unitat de l'Estat i la funció de les forces armades: «La primera part del vuitè estava copiada gairebé literalment de l'article 37 de la *Ley orgánica* de l'estat franquista, i només canviava l'“orden institucional” per l'“ordenamiento constitucional”». ¹⁰ Poc després, per si el desenvolupament constitucional inicial havia produït la il·lusió que es podien eixamplar alguns marges, el cop del 23 de febrer del 1981 —amb ramificacions mai aclarides del tot i que serviria, paradoxalment, per consolidar la imatge del rei, presentant-lo com el defensor de la democràcia contra qualsevol intent d'involució— i la consegüent aprovació de la LOAPA (la Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico, de 30 de juliol del 1982), fonament jurídic definitiu del *café para todos*, tancaven amb pany i forrellat el model territorial i d'estat.

10. Josep Fontana, *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*, Eumo Editorial, Barcelona, 2014, pàg. 412.

Les obsessions de la cúpula militar franquista en els anys de la Transició no es van limitar a la qüestió de la unitat de l'Estat. El seu pensament estava més articulat, i tenien molta informació. Els acords d'aquells anys entre franquistes i demòcrates van estar directament tutelats pels militars. Novament Josep Fontana ens proporciona documentació dels fets al seu llibre *La formació d'una identitat*. Després de parlar del paper de Santiago Carrillo i el PCE, es refereix al PSOE en aquests termes:

Què en pensaven, per la seva banda, els dirigents del PSOE ho sabem avui, gràcies a les memòries d'un antic membre del SECED, els serveis d'informació que des de 1977 es coneixerien com CESID, que ens explica que el 23 d'octubre de 1976 es van reunir a Madrid, en una suite de l'hotel Princesa Plaza, els comandants Faura i Casinello (que més endavant arribaria a tinent general) i altres membres del mateix servei, amb Felipe González i Alfonso Guerra, en un temps en què aquests estaven negociant la legalització del seu partit. En l'entrevista, *«que duró tres horas largas en un ambiente de extrema cordialidad»*, González va definir l'actitud del seu partit respecte a la concepció de l'Estat, que era el que més preocupava els militars, i ho va fer de manera que *«los representantes del SECED nos sentimos reconfortados con tan patriótico e inesperado lenguaje»*, que no era, òbviament, el dels manifestos que adreçaven al públic aquells mateixos dies.

Van passar després a ocupar-se del nacionalisme. Felipe González va deixar clar que no toleraria un concert econòmic per a Catalunya: *«¡Nosotros no vamos a pasar por ahí en la vida! Detrás está en realidad la defensa de los intereses económicos de la alta burguesía catalana»*. El preocupava, en canvi, que a Catalunya els comunistes tinguessin més implantació que el PSOE i, per tal d'evitar-ho, pensava cercar un acord

amb els grups socialistes catalans que existien en aquells moments. Però va deixar clar que mai toleraria un partit socialista català autònom: «*¡Esto ni hablar!*».¹¹

El resultat de tot plegat és que a començaments dels anys vuitanta, després d'un període relativament breu i d'una notable complexitat, havien quedat establerts els camps de possibilitats i les limitacions que contenia el model d'estat pactat. El salt endavant havia estat considerable, però la vella jerarquia franquista no n'havia pagat gairebé cap preu. I els vells aparells de la dictadura havien constituït el material de reciclatge principal a partir del qual s'havia «actualitzat» el vell estat.

L'OPERACIÓ TARRADELLAS I EL MAPA POLÍTIC CATALÀ

Des d'una perspectiva catalana cal consignar que, amb anterioritat a l'aprovació de la Constitució el 1978, havia pres forma l'anomenada *operació Tarradellas*. Aquest episodi transcendent ha estat objecte de les més diverses interpretacions i relats, i cadascú n'ha destacat els protagonismes o les anècdotes que podien reforçar o desacreditar la figura del president Josep Tarradellas com a «home d'estat» o com a polític desconnectat de la realitat catalana. En qualsevol cas, l'operació Tarradellas va ser un actiu polític fonamental a l'hora de fer creïble la Transició. El retorn de Tarradellas a Catalunya el 23 d'octubre de 1977, poc després de la seva trobada a Madrid amb Adolfo Suárez i d'una reunió d'urgència a Perpinyà amb els dirigents polítics catalans, va ser l'únic acte polític

11. Josep Fontana, *op. cit.*, pàg. 414-415.

d'entroncament amb la legalitat i la legitimitat republicanes i, en conseqüència, de trencament formal amb la dictadura.

La legalització, al llarg del 1977, de partits polítics provinents de la clandestinitat es va presentar com a prova de la determinació de construir un nou ordre democràtic. En relació amb Catalunya, i des d'aquest punt de vista, n'hi hauria hagut prou amb una legalització completa de les forces polítiques (ERC va haver d'esperar fins a l'agost, passades les primeres eleccions legislatives de juny del 1977), i amb la celebració d'unes eleccions lliures de caràcter constituent. Però la correlació de forces a Catalunya, decantada cap a l'esquerra i el catalanisme, causava preocupació a Madrid. I, en aquelles condicions, la possibilitat de canalitzar les energies i els afanys transformadors de la gent cap a un terreny conegut, com ara una recuperació provisional, simbòlica i orientada de la Generalitat, podia ser viscuda com un mal menor. Així, d'una tacada, el govern Suárez reconeixia *de facto* la singularitat catalana, feia versemblant la voluntat d'avançar cap a un nou model d'estat que la Constitució havia de validar i, al mateix temps, introduïa un factor d'alteració del mapa polític català tal com havia quedat a la sortida del franquisme.

Què va determinar l'orientació del vot a les primeres eleccions? Com es va produir la primera parcel·lació electoral de l'opinió pública catalana després de la dictadura? En primer terme, cal dir que el punt de partida va quedar profundament condicionat per un sistema de mitjans de comunicació espanyol completament predominant, també a Catalunya, i per la poca capacitat de l'espai català de singularització de l'orientació del vot. Les eleccions del 1977 abordaven el canvi de règim a Espanya. Aquest era el marc de referència dominant. El pronunciament des de Catalunya es va fer també, substancialment, en clau estatal, però amb una forta diferenciació. A Catalunya, PSC, PSUC, PDC, UDC i EC, les forces

antifranquistes, van sumar trenta-set escons; UCD i AP, deu. Per contra, a Espanya UCD i AP, els hereus del franquisme, van sumar una còmoda majoria. La particularitat política i electoral catalana es mostrava en el pes encara molt rellevant del PSUC, molt més enllà del pes obtingut pel seu equivalent estatal, el PCE, i pels bons resultats de la coalició PDC (Pacte Democràtic per Catalunya) liderada per Jordi Pujol. A les eleccions legislatives del 1979, el panorama va ser molt semblant. Aprovat l'Estatut aquell mateix any, les eleccions al Parlament de Catalunya havien de mostrar un primer mapa democràtic de forces polítiques específicament català. La formació que partia com a favorita era el PSC de Joan Reventós, però els resultats van atorgar la victòria a la CiU de Jordi Pujol per una diferència de gairebé 150.000 vots (CiU: 752.943, 27,83%; PSC: 606.717, 22,43%) i deu escons (CiU: 43, PSC: 33). El resultat del PSUC (507.753, 18,77%; 25 escons) oferia unes certes possibilitats de constituir un govern de coalició d'esquerres en minoria, o bé de buscar altres suports via ERC (14 escons) i PSA (Partit Socialista d'Andalusia, 2 escons). També hi havia la possibilitat d'un pacte d'espectre ampli entre CiU i PSC, que va suscitar alguns contactes i prospectacions. El fet és, però, que no es va concretar cap d'aquestes opcions, i Jordi Pujol va prendre el relleu de Josep Tarradellas com a president de la Generalitat. Era el maig del 1980. En aquells moments no era gens fàcil preveure la transcendència que les decisions d'aquells dies havien de tenir en la política catalana posterior fins a començaments del segle XXI.

PUJOL AL TIMÓ

Els anys de la presidència continuada de Jordi Pujol al capdavant de la Generalitat van marcar una etapa excepcional-

ment llarga —tota una generació— i han estat a bastament estudiats. Per això, aquí ens limitarem a assenyalar-ne només alguns elements particularment destacats i significatius per al fil interpretatiu que proposem.

Potser en circumstàncies de menys urgència per aconseguir els ressorts de la Generalitat, i amb un pla més acabat de com posar en marxa una administració pública de nova planta, Jordi Pujol —i abans que ell, Tarradellas, que en tenia experiència anterior— hauria apostat per un model d'administració diferent. Però les coses no van anar, o no van poder anar, d'aquesta manera. Els procediments a partir del quals es feia efectiva la Transició van determinar que es posés l'atenció preferent en les qüestions directament polítiques i que, en canvi, a falta d'un criteri millor, l'herència administrativa dels anys de la dictadura es convertís en la referència per a la posada en marxa de la maquinària de les noves institucions. Aparentment es partia de zero, però a la pràctica el punt zero era «el que ja hi havia» o «la manera com s'havia fet sempre» allà on es resolien abans les qüestions administratives. La voluntat decidida de joves funcionaris i funcionàries «traspassats», combinats amb una nova fornada funcional il·lusionada amb la perspectiva de tenir un paper de primera línia en la nova etapa que s'obria, van poder minimitzar els problemes i accelerar els processos. Però Catalunya no va poder aprofitar l'oportunitat del restabliment de la Generalitat per bastir una administració completament nova, moderna i qualificada, i la reputació de la funció pública va passar a dependre, sobretot, dels esforços personals i de l'exemplaritat d'algunes actuacions particulars. En aquestes condicions, i amb una nova cúpula política que necessitava amb urgència disposar d'unes estructures immediatament operatives, hi havia un risc elevat d'incorporar professionals a partir de criteris de selecció

on els mèrits i les capacitats es podien barrejar fàcilment i confondre's amb les afinitats i les lleialtats.

Una cosa semblant passava amb el reclutament de quadres, candidats i dirigents polítics que havien de completar l'estructura de poder i de representació a tots els nivells i a tot el territori. El reciclatge de trajectòries i reputacions que buscaven l'adaptació al nou escenari mostrava un ventall molt variat d'itineraris. En aquest aspecte, la capacitat de la CDC de Pujol d'incorporar gent de procedències diverses a tot el país i de crear una xarxa territorial sòlida i durable en l'àmbit municipal només seria comparable a la mostrada pel PSC a l'àrea metropolitana barcelonina i als principals nuclis urbans i industrials. En molts casos les mateixes estructures de les formacions polítiques eren acabades d'estrenar, de la mà de dirigents poc experts en cap mena de gestió, i amb prou feines buscaven i trobaven alguna homologació ideològica i política internacional que pogués ser reconeguda i ajudés a delimitar un espai propi. Fins i tot partits de llarg recorregut que s'havien pogut refer de les persecucions de la dictadura i que confiaven poder recuperar algun dia part del patrimoni històric requisat (PSOE, UDC, ERC...) havien hagut de ser pràcticament refundats o s'havien hagut de sotmetre a problemàtiques operacions de renovació. Improvisar era, doncs, a l'ordre del dia, cada dia. Inevitablement. Coincidia el moment de grans canvis amb l'apoteosi de la política del cos a cos. D'aquesta manera, en pocs anys les noves administracions democràtiques i la política institucional van xuclar bona part de les energies i del capital humà dels moviments socials.

D'entre totes les apostes posades damunt la taula, és evident que la de Jordi Pujol va ser la principal guanyadora. No pas l'única guanyadora, però sí la principal. Els vaticinis apuntaven a l'esquerra, fins i tot un cop coneguts els resul-

tats electorals. Però Pujol va sortir investit i a partir d'aquell moment va forjar una hegemonia parcial que es projectaria més enllà del seu lideratge i, fins i tot, més enllà de la seva formació (CDC) i dels escàndols familiars i de partit que anirien sortint a la llum. Aviat el pujolisme va anar més enllà de Jordi Pujol i va ocupar un espai molt ampli en la societat catalana. La inexperiència del mateix Pujol i de la majoria de membres del seu equip quedava mitigada pel fet que l'oposició es trobava en les mateixes condicions. Igualment, el territori governamental era desconegut per a tothom, molt més que no pas l'àmbit municipal o de les diputacions, on quedaven fils clars de continuïtat institucional. A la Generalitat no en quedaven, tret de la breu etapa de provisionalitat. Pujol i la seva gent, doncs, van ser els qui van posar en marxa definitivament la Generalitat restaurada. En poc temps van desplegar l'administració fonamental, convocant concursos i adjudicant places, i van començar a aplicar les previsions estatutàries i a crear els organismes corresponents, impregnant-ho tot del seu estil i donant origen a una certa «cultura de govern» que tindria el seu ADN distintiu. Pujol, que no va tenir mai una relació còmoda amb Tarradellas, estava decidit que la població catalana veiés la Generalitat com una institució important i influent, capaç de «fer coses» i atendre problemes immediatament. Que fos el més semblant possible a un estat, com a mínim en la seva posada en escena, tot i saber les greus limitacions de l'autogovern assolit. En paral·lel a aquesta voluntat de subratllar el rang institucional del seu govern, Pujol va voler, des del primer moment, tenir una paper actiu i de lideratge concret i efectiu. La seva concepció era directament presidencialista, personalista, cesarista. Va actuar sempre volent fer evident que estava al cas de tot i que ho coneixia tot, i donant a entendre que fins en el detall més concret era ell qui tenia la darrera paraula.

Bon coneixedor del país i amb una gran facilitat de connectar amb sectors de població molt diversos, Jordi Pujol va aconseguir l'adhesió gairebé incondicional d'una part de la societat catalana, que el veia com el líder que sintetitzava l'estereotip català en el qual es podien reconèixer. Pujol representava aquell «català mitjà», treballador, inquiet, despert, somiador però al mateix temps prudent, de vegades murri, calculador, sempre atent al concret i material. En el moment del retorn, Tarradellas havia semblat un home llegendari del passat, un símbol, però l'apreciació general de què era i com havia de ser un president de la Generalitat estava per fer. El perfil no estava definit. Així doncs, la imatge mental de la presidència de la Generalitat que es va fer molta gent, de les aptituds i virtuts que el càrrec exigia, va prendre forma a partir de la figura de Jordi Pujol. Ell va ser el model polític de referència, el patró exclusiu per a molta gent de com havia de ser el líder polític del país en la nova etapa democràtica i estatutària. Així doncs, als ulls d'aquells sectors i a l'hora d'anar a votar, durant vint-i-tres anys, qui podia representar el paper més bé que l'original del motlle? Per a una part de l'electorat era difícil imaginar-se algú altre en el càrrec; Pujol era garantia de continuïtat i estabilitat. Però la seva àrea d'influència no es va limitar al catalanisme històric més o menys conservador. Sectors fortament conservadors, inclosos exfranquistes, el van veure com un factor d'ordre. Així, una bona part de la UCD catalana va ser ràpidament metabolitzada pel pujolisme. El mateix va passar amb un sector de la socialdemocràcia catalanista disgustada amb la dependència del PSC respecte del PSOE. Finalment, també seria capaç d'atreure antics quadres històrics del PSUC i d'ERC.

Que esdevingués el primer president efectiu és un fet determinant a l'hora d'avaluar la influència persistent de Jordi Pujol en la política catalana, tant durant el seu mandat actiu

com, de manera involuntària però demolidora, arran dels escàndols familiars forjats durant la seva presidència i fets públics el 2014. Sigui com sigui, Pujol ha donat nom a tota una etapa i a un corrent social, ideològic i polític devot. El pujolisme va ser durant tota una generació la forma prevalent del catalanisme popular, conservador i possibilista, en què, a banda d'unes escasses precisions ideològiques, coincidien sobretot sectors de les classes mitjanes tradicionals i professionals, però també sectors treballadors i autònoms de les àrees metropolitanes, i quadres i capitans d'empresa. Personatge d'una gran intel·ligència i d'una vocació política irreductible, Pujol va arribar a suscitar entre els seus seguidors un veritable culte personal i una lleialtat electoral molt sòlida. En simetria negativa, un dels eixos argumentals de les formacions oposidores va ser, sovint, un antipujolisme militant.

El Jordi Pujol que accedeix al Govern contra pronòstic, i que és capaç d'arrossegar centenars de milers d'electors que li proporcionaran majories continuades, no es pot enquadrar fàcilment en una única filiació dins de les tradicions del catalanisme. És, sens dubte, catalanista, i converteix el fet de ser-ne en el nucli del seu pensament i la justificació de la seva vocació política: «fer país». Dels corrents centrals del catalanisme en farà una adaptació personal amb tons populistes. En recull el component romàntic i modernista de qui ha hagut de buscar en la història passada i entre els seus mites algunes certes que el present viscut li negava. En recull també, sobretot, l'empenta inicial noucentista, amb la figura de Prat de la Riba al capdavant de la Mancomunitat dirigint la modernització del país, endreçant-lo i «institucionalitzant-lo». Pujol admira Prat segurament per damunt dels seus predecessors a la presidència de la Generalitat. De la memòria i el record popular de Macià i Companys, el que en busca és el llegat èpic, la font de legitimitat, la devoció de la multitud i la necessària dignifica-

ció del càrrec. Vol convèncer la ciutadania que Catalunya ha estat rellevant en el passat i que és, pot i vol tornar a ser-ho. El discurs intel·lectual de fons que inspira els seus llibres i els seus discursos no es pot assimilar originàriament al de la Lliga, ni tampoc al republicanisme d'algú com Rovira i Virgili. Pujol construeix la seva proposta a partir d'una posada en valor del país i de la seva trajectòria a la manera de Pierre Vilar a *Catalunya dins l'Espanya moderna* o, sobretot, de Vicens Vives a *Notícia de Catalunya*. Aquests i altres textos li serveixen per conèixer i repensar en clau històrica la trajectòria nacional, i per guanyar perspectiva, també sobre el seu possible paper com a president. En traurà sempre profit, com ara en la reivindicació de figures com Narcís Feliu de la Peña, quant a empenta econòmica i política regeneradora. La imatge re-constructora que contenia l'obra *Fènix de Catalunya* (1683) li va servir sovint per evocar un esforç de reconstrucció i projecció nacional molt anterior a la Renaixença vuitcentista i per atribuir-se una intenció semblant, adequada a les condicions existents tres-cents anys després.

Sense desmerèixer els intel·lectuals del seu entorn, inicialment menys nodrit que el socialista, el mateix Pujol és el seu intel·lectual principal. Amb la seva habilitat per combinar elements i lectures, passant del general al concret per tornar al general, Pujol incorpora també altres reflexions sobre el país de l'estil de la síntesi de Ferrater Mora a *Les formes de la vida catalana*. No podem menystenir tampoc el pes que el catalanisme catòlic va poder tenir en els seus plantejaments. Amb UDC com a principal aliada durant tota la seva trajectòria, i havent estat molt influït de jove per la democràcia cristiana europea,¹² Pujol conviurà amb un espai catòlic

12. Pujol fou lector, per exemple, de la revista en llengua francesa *Esprit*, fundada per Emmanuel Mounier i inspirada per Jacques Maritain.

en retrocés però encara fort i socialment influent, que en bona mesura també aconseguirà enquadrar, des de sectors de l'església catalana conservadora, amb vincles amb l'Opus Dei, fins al catalanisme progressista i solidari, sovint relacionat amb l'escoltisme o amb el món més culturalment obert i aglutinador de Montserrat (Pujol havia publicat i havia format part del consell editorial de *Serra d'Or*). En qualsevol cas, Pujol és l'alquimista que barreja tots aquells elements amb la seva pròpia experiència de contacte directe amb la població i que n'extreu virtuts i propostes que procurarà incorporar al seu ideari. Més en la definició d'actituds que no pas en la de programes. Pujol concep el país a partir del territori i, sobretot, de la gent que hi viu i treballa. Serà un viatger incansable que recorrerà Catalunya constantment, amunt i avall. Procurarà donar sempre la sensació que té tot el país al cap, cada persona, cada problema, cada municipi. Preguntarà, s'interessarà, exhibirà sempre que pugui la seva memòria, recordarà noms, anècdotes i detalls de visites anteriors.

Bona part del discurs catalanista de Pujol remetia a una tradició catalana establerta, d'arrels profundes, que podia connectar fàcilment amb les persones que durant el franquisme havien mantingut l'ús de la llengua catalana i havien participat més o menys activament en les formes tolerades de la cultura popular o folklòrica. Però aquesta mena de connexió automàtica amb aquells que el podien considerar immediatament com un dels seus no servia per adreçar-se a l'altra meitat del país, la que procedia d'unes filiacions i unes matrius identitàries diferents. Pujol n'era ben conscient. La seva «nació» podia i volia incorporar tothom, però sovint aquella «nació» a la qual es convidava tothom a formar-ne part ja estava organitzada; la invitació era a incorporar-s'hi, a «integrar-s'hi». Les formulacions de Pujol en aquest punt reconeixen la nova complexitat social i cultural de Catalu-

nya, i buscaran i trobaran un bon fonament en l'obra de Francesc Candel *Els altres catalans*,¹³ a partir de la qual construirà l'ordit bàsic del seu discurs per fer front als qui procuraran estirar ètnicament la condició d'immigrants fins a passar-la a fills i nets, perquè hi veuran una bossa electoral a mantenir.

Al voltant de la delimitació dels camps electorals entre CiU i el PSC es produirà a Catalunya una polarització política que durarà més d'un quart de segle. Aquesta polarització comportava el predomini de dos discursos polítics confrontats que desqualificaven l'adversari per la via de la simplificació propagandista del seu ideari i del caràcter dels seus suports socials. Així, per a CiU, el PSC era una mera franquícia indistingible del PSOE, sense programa per a Catalunya, que incloïa sectors radicalment espanyolistes i que pretenia monopolitzar les esquerres, instrumentalitzant les migracions més recents a partir d'una actitud paternalista i de la renúncia a eixamplar l'autogovern. Per al PSC, CiU, sota el mantell protector del catalanisme, defensava una concepció nacionalista finalment exclusivista i excloent, representava els interessos de la dreta conservadora de sempre i havia estat la pista d'aterratge i reciclatge preferent de persones procedents del règim anterior. Uns acusaven els altres de ser la dreta catalanista; els altres acusaven els primers de ser l'esquerra espanyolista. Tot plegat, però, era més complex. Tant l'estructura dels partits com les seves bases electorals eren prou més diverses, però al voltant d'aquelles simplificacions es van anar consolidant arrencaments d'institucions, de mitjans de comunicació, d'intel·lectuals i de gent de l'art i la cultura, cosa que va provocar una mena de bipartidisme social de llarga durada. Entre les causes d'aquella polarització,

13. Francesc Candel, *Els altres catalans*, Edicions 62, Barcelona, 1964.

cal consignar l'estabilitat del repartiment del poder institucional a Catalunya. CiU al govern la Generalitat, a les diputacions de Lleida, Girona i Tarragona i en centenars de municipis petits i mitjans per tot el territori. El PSC, al govern municipal de Barcelona, de la Diputació de Barcelona i al capdavant dels ajuntaments de la major part de les capitals provincials i les ciutats metropolitanes més poblades. La formulació d'un discurs d'esquerres i sobiranista, amb expectatives electorals que permetessin decantar majories, no prendria forma fins a finals dels anys noranta.

Pujol era un polític explícitament nacionalista, que sovintejava referències a les societats nòrdiques i arribava a proposar-les com a model, però que, al mateix temps, volia posar la política pública al servei del món empresarial i econòmic per contribuir a modernitzar-lo i a internacionalitzar-lo. Ell pretenia ocupar l'espai polític central del país, i ho volia fer combinant una racionalitat convenientment vestida amb retalls del refranyer i la saviesa popular, amb l'emotivitat procedent de la seva dimensió patriòtica. D'acord amb aquest imaginari, Pujol es proposava liderar un país que, per defectes propis unes vegades i per factors aliens adversos les altres, havia hagut de navegar contra corrent, tot travessant la història contemporània sense disposar d'instruments propis de poder ni recursos adequats al seu servei. Aquest poble «maltractat» per la història, condicionat per una llarga dictadura que l'havia volgut anorrear, que l'havia depauperat culturalment fins a despersonalitzar-lo, havia de reprendre aquell camí que, de fet, no havia abandonat mai del tot: el camí marcat per la «voluntat de ser». I com que, coincidint amb els anys d'invisibilització provocats per la dictadura, el país s'havia transformat profundament, sobretot per l'arribada massiva de persones de les més diverses zones d'Espanya, calia afrontar el repte de convidar-los de manera efecti-

va i convincent a participar d'aquella «voluntat de ser» perquè la fessin seva. Pujol donarà prioritat, doncs, a insistir en la modernització del sistema productiu i intentarà mantenir i consolidar els vincles cívics, procurant evitar qualsevol risc de trencament social intern.

En el model de país que Pujol té al cap, el pragmatisme és el fluid que ho greixa tot. Però el pes del passat i de la tradició nacional perseguida per la dictadura hi té un paper destacat. I això és percebut pels seus seguidors, però també pels seus adversaris. Massa vegades la iniciativa de fer junts, de nou, entre tots,¹⁴ cedia davant la perspectiva de refer, recuperar, normalitzar o reconstruir alguna cosa que, substancialment, ja havia estat construïda —i destruïda— en algun moment anterior. Es cursa la invitació, però la festa ja està organitzada. En plena polarització política i cultural, del camp pujolista emergirà la referència constant a una Catalunya prefigurada i preconcebuda, ajustada a les característiques assignades pels esforçats defensors, evocadors —en plena resistència— d'una realitat nacional enyorada i mitificada. Una nació secularment subordinada però que, en no haver renunciat a buscar vies d'accedir a la plenitud, havia estat repetidament imaginada com a completa i ara podia ser recreada de manera gairebé acabada i definida. Aquesta pretensió de modelar la nació, el país, a partir de les pròpies conviccions i d'aquesta autoatribució gairebé «natural» de la iniciativa i la potestat de fer-ho, com si alguna mena d'ungiment «patriòtic» els hi autoritzés, constituirà una de les limitacions principals al creixement social del pujolisme. Limitacions sentimentals i culturals per als sectors als qui resultava més artificial o forçat atendre aquesta invitació a

14. Pensem en campanyes institucionals tan significatives com «Som 6 milions» o «La gent és la força de Catalunya».

un reciclatge abnegat i a l'assumpció d'una tradició que no coincidí amb la seva originària, que seria respectada però no considerada central. I limitacions també de cara a fornir un catalanisme d'esquerres disposat a bastir un projecte nou, partidari d'encarar el futur amb un plantejament menys paternalista i des d'uns mestissatges menys condicionats pel passat. La distància entre reconstruir la nació d'acord amb uns esbossos parcialment heretats o bé fer una nació nova a partir de l'anterior, però prenent com a referència la diversitat constitutiva del país realment existent en aquells moments, no era pas una qüestió menor.

No dubtem de la convicció de Pujol de comptar amb tothom i de pensar en tothom, sense exclusions, quan s'adreçava als catalans. El seu «és català qui viu i treballa a Catalunya», i fins i tot, més endavant, «és català qui viu i treballa a Catalunya, i vol ser-ho», ho expressen perfectament. Com també que l'enfortiment del catalanisme i de la llengua i la cultura catalanes funcionaria per la via de la invitació i la lliure adopció. Però la temptació permanent de capitalitzar la idea de Catalunya i de fer-se'n l'interpret únic, amb metàfores com la del «pal de paller», va condicionar l'espai del PSC, enquadrador polític de molts sectors socials treballadors d'incorporació recent a Catalunya. La polarització resultant entre CiU i PSC esdevindria crònica i característica del sistema polític català de finals del segle xx. Cal dir que, més enllà de marcar distàncies amb algunes concepcions pujolistes, tampoc el PSC va ser capaç de definir un catalanisme efectivament atractiu per a una part significativa dels «nous catalans».

Tornant al contingut econòmic del seu projecte, Pujol va fer un esforç considerable per adoptar, fer creïble i mantenir un discurs que vinculés de manera clara l'autonomia i la democràcia amb la prosperitat i les oportunitats (el «catalanis-

me del benestar»). Això el duia a una mena de sacralització i extensió del ventall de les classes mitjanes fins a fer-hi encabir el conjunt de la població treballadora i les seves famílies. D'aquesta manera, la seva interlocució preferent acabava sent aquest espai immens d'unes classes mitjanes d'elasticitat gairebé universal, dins de les quals tendien a desaparèixer totes les classes per quedar subsumides en un tot segmentat per les diferents capacitats de consum; sabia que no era el representant que hauria triat el patriciat català dels primers vuitanta. I les coses encara es van complicar. Ja havia viscut la dura experiència personal que li havien suposat els dos anys i mig passats a la presó a Saragossa arran dels Fets del Palau de 1960, però l'esclat de l'afer de Banca Catalana l'any 1982 i la querella de maig del 1984 van marcar l'etapa inicial del pujolisme. Paradoxalment, la matussera explotació política del cas Banca Catalana el va consolidar i el va ajudar a obtenir la majoria absoluta en les eleccions de l'abril del 1984, uns quants dies abans de la querella. El poder central i els sectors de l'elit barcelonina s'haurien d'acostumar a la seva rellevància política. Malgrat tots els dubtes que l'afer Banca Catalana pogués suscitar sobre la seva idoneïtat per dirigir l'economia catalana, Pujol tenia una confiança especial en ell mateix en el terreny de l'impuls econòmic i sovint pretenia desmarcar-se de la dreta i el liberalisme més ortodoxos. Com ja hem apuntat, sempre va tenir la convicció que el país disposava d'una base econòmica prou potent i diversificada per aconseguir una homologació ràpida amb les principals regions industrials d'Europa. Aquesta era, per exemple, la reflexió i la intenció de fons que hi havia al darrere de la posada en marxa, l'any 1988, del consorci de col·laboració «Els quatre motors per a Europa», amb Baden-Württemberg, la Llombardia i Roine-Alps.

Però l'ambició que pogués tenir el seu pla inicial va quedar llastada per les insuficiències pressupostàries i pel model

definitiu de finançament negociat amb l'Estat, que comportava la delegació a l'administració tributària espanyola del gros de la recaptació fiscal. Aquesta qüestió, que no ha estat mai ni remotament considerada per l'Estat com a revisable, ha quedat ben establerta com el factor fonamental de cronificació del voluminós dèficit fiscal català i, a conseqüència d'això, com la principal limitació per poder afrontar polítiques pròpies en tots els àmbits. Sense l'instrument cabdal de la sobirania fiscal, cada reivindicació, per exemple en matèria d'infraestructures fonamentals, es convertia en una llarga negociació que exigia proporcionar contrapartides i tenallava la pròpia acció de govern. Encara que en moments de minories polítiques necessitades a Madrid les condicions eren més favorables per obtenir inversions urgents i imprescindibles, el balanç final d'aquella política de «peix al cove» va ser sempre escarransit i va quedar molt per sota de l'optimisme mesurat de la metàfora. En termes comparatius, Pujol ha estat un polític excepcional que va cometre dos errors de caràcter personal molt greus, definitius: permetre, o no saber evitar, els negocis familiars il·lícits, i dilatar de manera innecessària, antiestètica i imprudent el seu mandat fins a arribar gairebé al quart de segle, confirmant la imatge de cesarisme.

A còpia de guanyar eleccions i de formar governs, el pujolisme es va acomodar a la Generalitat i, en bona mesura, se la va fer seva. Líder, partit i país es presentaven sovint com la mateixa cosa. Tant, que el seu relleu del 2003 va ser viscut, segons confessió explícita d'alguns afectats, com una mena de desallotjament. Per això la confessió de l'expresident el juliol del 2014 sobre la irregularitat d'uns dipòsits familiars no declarats a Andorra, enmig de la pressió judicial creixent sobre els negocis d'alguns dels seus fills, va tenir un impacte tan notable i va provocar tant desconcert, especialment entre les persones que l'havien seguit incondicionalment du-

rant molts anys. I alhora, va forçar la necessitat urgent de liquidar la vella estructura política de CDC (afectada simultàniament per escàndols de finançament del partit) per substituir-la per una de nova que pogués aglutinar allò que quedés del vell espai polític del pujolisme i actualitzar-lo.

El pujolisme va ser durant més de vint anys el vector més potent del catalanisme en l'etapa de l'autonomisme acordat. L'etapa del regateig i la negociació permanent de tot el que era evident però que l'Estat podia negar o administrar a voluntat. Pujol i el seu cercle més pròxim pensaven que, en la mesura que Catalunya tingués un paper cada vegada més determinant en el conjunt de l'economia espanyola, també seria més respectada i veuria ateses les seves reivindicacions de rebre un tracte proporcional a aquella importància. Durant tota una generació, al voltant de la figura de Jordi Pujol es va construir una hegemonia parcial lligada a una concepció de Catalunya que combinava elements resistencials amb una voluntat modernitzadora subjecta a moltes limitacions. El catalanisme es va enfortir i eixamplar entre alguns sectors, però simultàniament, i exactament per les mateixes raons, va quedar distant de l'imaginari, les raons i les emocions d'altres sectors socials. L'hegemonia pujolista, per les seves característiques, suscitava permanentment una «contrahegemonia», on es barrejava un sentiment de pertinença espanyola, no necessàriament incompatible amb el sentiment de catalanitat, amb el rebuig que bona part de l'esquerra sent davant la noció de construcció nacional de base identitària. El pujolisme no es pot explicar sense l'antipujolisme. I viceversa.

Haurien de passar uns quants anys fins que, de la mà d'unes transformacions en profunditat de la societat catalana, nous sectors de base popular prenguessin la iniciativa, desplaçessin els vells grups dirigents tradicionals, encetessin

la construcció d'una nova hegemonia, conduïssin el catalanisme cap a formulacions explícitament independentistes i donessin per superada l'etapa autonomista. Uns canvis que anirien acompanyats d'una profunda renovació teòrica i conceptual del catalanisme. Però, en paral·lel, també es produiria una important renovació i actualització del nacionalisme espanyol, liderada des de la dreta neoconservadora.